

Yhdyssana suomen kielessä ja puheessa

Tommi Nieminen
Jyväskylän yliopisto

Anna Lantee
Tampereen yliopisto

Yhdyssanan ortografian historia

- yhdyssanan käsite omaksuttiin saksan ja ruotsin ortografioista kyseenalaistamatta
- Agricolan yhdyssanat ovat hyvin samanlaisia kuin nykysuomen
  - tunnetuimpana poikkeuksena prefiksiverbit
  - toisaalta yhteen- ja erikseenkirjoitus ei vaikuta vielä yhtä kontrolloidulta
  - yhdistämättömänkään sanan jakoa eri riveille ei aina merkitä (yleensä kuitenkin)

Yhdyssanan kielioppikuvauksen historia

- tyhjästä yhtäkkiä valmiiksi?
- varhaisissa kuvauksissa (esim. von Becker 1824) ei juuri mainintoja: lähinnä kyseenalaistettiin Agricolan prefiksiverbit
- yhdyssanan kuvaus ilmestyy kielioppeihin yhtäkkisesti liki identtisessä muodossa: yhteinen lähde?

Collan (1847) ja Eurén (1849)

- samat asiat liki identtisesti järjestyksessä:
  - suomen ilmaisuvoima
  - suomessa ei ole yhdysverbejä mutta paljon yhdyssubstantiiveja, jotka ”usein” (Eurén) kirjoitetaan yhteen
  - NOM- ja GEN-alkuisuus
  - *-nen*-sana määriteosana päättyy *-s-*
- Collanista ja Eurénista alkaen kuvaukset pysytelleet kieliopista toiseen samantapaisina

Yhdyssana nykykieliopeissa

- nykyistenkin kielioppien määritelmät yhdyssanalle ovat varsin triviaaleja:
  - kokonaisuus, joka koostuu kahdesta tai useammasta sanasta mutta on kielen yksikkönä yksi sana (*ISK* § 398)
  - kahdesta tai useammasta sanasta muodostettu sana (Laakso & Lieko)
  - itsenäinen morfologis-semanttinen yksikkö (Niinimäki)

Yhdyssanojen frekvenssi

- sanakirjafrekvenssi: 65 % kaikista sanoista yhdyssanoja (Saukkonen 1973)
  - Saukkosen aineistona *Nykysuomen sanakirja*
  - uudemmassa kielessä luku lienee vieläkin suurempi
- tekstifrekvenssi: 87 % N N -jonoista yhdyssanoja (Mäkisalo 2000)
  - näin siis jopa *puhutun kielen* aineistossa

Mitä tämä tarkoittaa käytännössä?

- $W W$ vai $W=W$?
  - jos kumpikin W on substantiivi, $W=W$:n todennäköisyys kasvaa
- $N N$ vai $N=N$?
  - jos edeltävä N on nominatiivissa, $N=N$ todennäköinen
  - jos genetiivissä, $N=N$ mahdollinen
  - muuten $N=N$ harvinainen
- mutta mikä erottaa tulkinnan?

Yhdyssanan kriteerejä

- pääsääntönä yhteen kirjoittamiselle on semanttinen eriytyneisyys
  - tämä ei kuitenkaan koske kaikkia tapauksia, joissa merkitys ei ole kompositionaalinen!
- tavallisin tyyppi SUBST:NOM=SUBST
- syntaktinen kriteeri: nominatiivimuotoinen substantiivimäärite
- morfologinen kriteeri: yhdyssanamuodot kuten *-nen* > *-s*

Kriteerien arviointia

- näistä vain morfologinen kriteeri tekee todellisen eron kiteytyneisiin fraaseihin (sanaliitot ym.)
- kielenilmauksissa merkitys on aina enemmän kuin osiensa summa!
- morfologinenkin kriteeri voitaisiin yhtä hyvin tulkita ”morfologiseksi sandhiksi”

Yhdyssana puheessa

- jo Penttilä: puheessa ei tarpeen erottaa yhdyssanoja sanaliitoista
- *ISK* § 399: yhdyssanalla tyypillisesti pääpaino ensitavulla, samoin Karlsson (1983)
- *ISK* kuitenkin myöntää, ettei eroa vastaavaan sanaliittoon välttämättä ole
- puhutussa kielessä siis *vain* paino erottaisi yhdyssanat vastaavista sanaliitoista

Painokriteerin sietämätön keveys

- Niemi (2009): yhdyssanan paino ensitavalla jopa frasaalisissa ad hoc -yhdyssanoissa kuten:
  - mikä-sen-nimi-nyt-taas-olikaan-näyttelijä
  - anna-mun-kaikki-kestää-tilanne
- onko näin oikeastaan koskaan?!

Yhdyssana fonologisena sanana?

- Suomi (1985) torjuu yksi toisensa jälkeen yhdistämättömänkin sanan fonologiset kriteerit
- Nieminen (1995) osoittaa, että yhdyssanan painotus voi olla kuten minkä hyvänsä syntagman
- Lantee & Nieminen (FP 2008):
monitulkitaisen yhdyssanojen erottaminen toisistaan painon avulla hyvin epävarmaa

Painotus kuljettaa informaatiota

- vertaa:
  - ,nuori 'pari vs. 'nuori,=pari
  - 'mikä-sen-,nimi-nyt-taas-,olikaan-'näyttelijä (tms.; tässä myös sanajärjestys poikkeaa vastaavasta lauseesta)
- MUTTA:
  - merkityseron tuottaminen painon avulla on hyvin epävarmaa kielessä, jossa painon foneettiset korrelaatit ovat heikot

Yhdyssana on *kirjoitetun* kielen ilmiö

- kirjoitusasua muuttamalla on mahdollista saada aikaan hienovaraisia semanttisia eroja
- erot eivät kuitenkaan toteudu puhutussa kielessä
- kirjoitetun kielen sääntö yhteen kirjoittamisesta on ortografinen knoppi: sillä erotetaan sivistynyt kirjoittaja muista

Lopuksi: Yhdyssana kielessä

- suomen kirjoitetun kielen käytännössä yhdyssana on alusta saakka otettu annettuna
- kuvaus ja käsite kehittyivät käytännön pohjalta
  - teoria pyrkii selittämään käytännön
  - toisaalta tämä mahdollistaa emergenttisen uudennoksen
- nykykielessä yhdyssana vs. ei-yhdyssana on sivistyneen kirjoitetun kielen knoppi

KIITOS!